

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
з підготовки до практичних занять,
самостійної та індивідуальної роботи з
освітнього компонента «Психологія біженства
і вимушеного переселення»
для здобувачів спеціальності С4 «Психологія»
на другому (магістерському) рівні вищої освіти
очної (денної) та заочної форми здобуття вищої освіти

РЕКОМЕНДОВАНО

на засіданні кафедри публічного управління та
адміністрування
Навчально-наукового юридичного інституту
(протокол № 2 від 21.10.2025р.)

ПОГОДЖЕНО

на засіданні Науково-методичної ради
Державного університету економіки і
технологій
(протокол № 3 від 21.10.2025р.)

м. Кривий Ріг – 2025 р.

Методичні вказівки з підготовки до практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи з освітнього компонента «Психологія біженства і вимушеного переселення» для здобувачів спеціальності С4 «Психологія» на другому (магістерському) рівні вищої освіти очної (денної) та заочної форми здобуття вищої освіти / укладачі: Г. КОВАЛЬ, Ю. МАЄР, Кривий Ріг, ДУЕТ, 2025 р. 22 с.

Укладачі: Ганна КОВАЛЬ, професор кафедри публічного управління та адміністрування, ННЮІ, доктор наук з державного управління

Юлія МАЄР, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, ННЮІ, PhD в галузі Психологія

Відповідальний за випуск: Юлія МАЄР, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, ННЮІ, PhD в галузі Психологія

Методичні вказівки з підготовки до практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи з освітнього компонента «Психологія біженства і вимушеного переселення» розроблені з метою формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про психологічні особливості переживання втрати дому, адаптації в нових умовах, впливу травматичних подій, пов'язаних із вимушеною міграцією, на психічне здоров'я людини.

Методична розробка містить: перелік тем для обговорення на практичних заняттях, що охоплюють психологічні аспекти досвіду втечі, адаптаційні виклики, ідентичні кризи, травматизацію та ресурси подолання; завдання для самостійного вивчення, які сприяють аналізу особливостей реагування різних вікових груп на втрату безпеки та звичного середовища; індивідуальні завдання, орієнтовані на розвиток навичок психоемоційної підтримки, побудови консультативного контакту та виявлення прихованих потреб постраждалих; рекомендовану літературу, що включає сучасні міждисциплінарні дослідження у сфері психотравматології, міграційної психології та соціальної підтримки осіб, які пережили переселення.

Методичні вказівки ґрунтуються на етичних принципах роботи з вразливими групами населення, зокрема біженцями, внутрішньо переміщеними особами (ВПО), особами, які пережили війну, катастрофи чи репресії. Окрема увага приділена культурно чутливому підходу в наданні психологічної допомоги.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Перелік завдань з підготовки до практичних занять та самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти	7
Поточне та підсумкове оцінювання	17
Перелік питань для підготовки до підсумкового оцінювання	20
Список використаних джерел	22

ВСТУП

Сучасний світ переживає масштабні соціальні трансформації, що супроводжуються зростанням кількості збройних конфліктів, екологічних катастроф, політичних репресій, економічної нестабільності та масового насильства. Усе це призводить до значного збільшення кількості осіб, змушених залишати свої домівки, регіони або країни в пошуках безпеки. Біженство і вимушене переселення стали не лише політичними та соціальними проблемами, а й глибоко психологічним викликом сучасності, який вимагає від фахівців у сфері психології спеціалізованих знань, чутливості та міждисциплінарної підготовки.

Психологічні наслідки біженства охоплюють цілий спектр емоційних, поведінкових та когнітивних порушень: від гострих стресових реакцій до хронічних форм посттравматичного стресового розладу, депресії, втрати ідентичності, почуття ізоляції та соціального виключення. Додаткові складнощі виникають через мовні, культурні та правові бар'єри, а також через труднощі адаптації в нових соціальних умовах. У такому контексті психолог виступає не лише фахівцем з надання допомоги, а й агентом соціального супроводу, посередником між особистістю та новим середовищем, фасилітатором інтеграційних процесів.

Опанування дисципліни «Психологія біженства і вимушеного переселення» забезпечує майбутніх фахівців комплексом знань і практичних навичок, необхідних для ефективної психологічної підтримки осіб, які пережили травматичне переселення. Особлива увага приділяється розумінню етапів адаптації, механізмів подолання стресу, культурно-детермінованих особливостей сприйняття травми та побудови безпечного терапевтичного простору. Також розглядаються правові, етичні та міжкультурні аспекти роботи з біженцями, внутрішньо переміщеними особами та особами з досвідом втрати дому, громади, статусу.

Мета освітнього компонента «Психологія біженства та вимушеного переселення» - формування у студентів системних знань про психологічні аспекти біженства та вимушеної міграції, розвиток умінь аналізувати наслідки травматичного досвіду, навичок психологічної підтримки та реінтеграції постраждалих осіб у новому соціокультурному середовищі.

Завдання освітнього компонента «Психологія біженства та вимушеного переселення»: ознайомити з поняттями біженства, вимушеної міграції, травматичного досвіду, вивчити психологічні наслідки: PTSD, тривога, депресія, криза ідентичності, розглянути вплив соціокультурних чинників на адаптацію. Навчити методам діагностики та психологічної підтримки, працювати техніки зменшення стресу та соціальної інтеграції. Обговорити етичні та правові аспекти роботи з біженцями, аналізувати реальні кейси та програми адаптації.

Таким чином, дисципліна спрямована на підготовку психологів, здатних ефективно взаємодіяти з особами, які опинилися в умовах соціальної

дезінтеграції, екзистенційної кризи та травматичного досвіду, що, в умовах сучасної України, є не лише актуальним, а й професійно необхідним напрямом фахової підготовки.

В процесі вивчення освітнього компонента «Психологічні інструменти раннього втручання після травматичних подій» здобувач освіти набуває таких компетентностей і результатів навчання:

C. LIST OF COMPETENCIES AND STUDIES TARGETED RESULTS / ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	
Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
	ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності. ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики. СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.
	СК7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.
	СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.
	СК11. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.
Програмні результати навчання (ПР)	ПР4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.
	ПР5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.
	ПР6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.
	ПР9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.
	ПР13. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Метою методичних рекомендацій є надання здобувачам вищої освіти структурованого супроводу до опанування освітнього компонента «Психологія біженства і вимушеного переселення», що сприятиме системному засвоєнню

теоретичних знань і формуванню практичних навичок у сфері психологічної підтримки осіб, які пережили втрату дому, соціального середовища, безпеки та звичних умов життя.

Рекомендації покликані забезпечити чітку орієнтацію студентів у процесі підготовки до практичних занять, організації самостійної та індивідуальної роботи, що є необхідною умовою ефективного засвоєння курсу. Особлива увага приділяється розвитку вмінь емоційного супроводу, кризової інтервенції, роботи з міжкультурними особливостями та профілактики повторної травматизації. Крім того, методичні матеріали сприяють усвідомленому оволодінню етичними засадами професійної діяльності психолога, який працює з біженцями, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими категоріями населення.

Методичні рекомендації також спрямовані на розвиток аналітичного мислення, гуманістичного підходу до професійної взаємодії та здатності адаптувати психологічні інструменти до складних умов вимушеної міграції та соціальної дезадаптації.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ З ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Рекомендації та політика використання штучного інтелекту (ШІ) для студентів при виконанні завдань курсу

<i>Вид діяльності</i>	<i>Рекомендації до практичних завдань</i>	<i>Політика використання ШІ</i>
Виконання письмових робіт (есе, рефератів, оглядів)	<p>Можна використовувати ШІ як інструмент генерації ідей, пошуку аргументів, створення структурованого плану тексту.</p> <p>Рекомендується проводити перевірку фактів через надійні академічні джерела.</p> <p>При написанні основного тексту трансформувати згенеровану інформацію у власну форму, додавати авторське бачення.</p>	<p>Обов'язково вказувати, що використано ШІ в частині роботи.</p> <p>Не дозволяється подавати повністю згенеровані ШІ тексти як свої власні.</p> <p>Порушення правил = академічна недоброчесність.</p>
Підготовка до тестів, смістійних робіт, іспитів	<p>Можна використовувати ШІ для повторення матеріалу, створення тренувальних запитань.</p> <p>Доцільно ставити уточнювальні запити.</p> <p>Порівнювати відповіді ШІ з навчальними матеріалами.</p>	<p>Не використовувати ШІ під час контрольних або підсумкових робіт без дозволу викладача.</p> <p>Критично переосмислювати знання, отримані через ШІ.</p>
Виконання практичних завдань (аналіз кейсів, ситуацій)	<p>ШІ може бути корисний для створення варіантів рішень, аналізу точок зору.</p> <p>Порівнювати відповіді ШІ з власними висновками.</p>	<p>Розмежовувати власний аналіз і дані ШІ в структурі відповіді.</p> <p>Не копіювати відповіді ШІ без осмислення.</p>
Етичні та правові межі використання ШІ	<p>Користуватись ШІ лише в дозволеному викладачем обсязі.</p> <p>Бути відповідальним за зміст і достовірність роботи.</p>	<p>Заборонено використовувати ШІ для обману, створення фейкових даних.</p> <p>Не передавати персональні або службові дані в ШІ.</p>

Тема 1. Теоретико-історичні основи проблем біженства, міграції та переселення (вимушеного, зовнішнього і внутрішнього переміщення).

Міждисциплінарний підхід у дослідженні міграційних процесів.

Визначення міграції, види та функції.

Права біженців та виклики.

Міжнародні стандарти та захист прав біженців, впо і мігрантів

Запитання для самоконтролю:

1. В чому полягає різниця між поняттями «мігрант», «біженець» та «внутрішньо переміщена особа»?
2. Які основні причини змушують людей до вимушеного переселення?
3. Назвіть та охарактеризуйте основні види міграції.
4. Які функції виконує міграція у соціальному та психологічному контексті?
5. В чому полягає міждисциплінарний підхід до вивчення міграційних процесів?
6. Які міжнародні документи регламентують захист прав біженців і ВПО?
7. Які основні права мають біженці згідно з Конвенцією ООН 1951 року?
8. Які сучасні виклики постають перед державами у сфері захисту переселенців?

Завдання до практичного заняття:

1. Аналітичне завдання: Ознайомтесь з витягом із Конвенції ООН про статус біженців (1951) і підготуйте презентацію з коротким аналізом основних прав, які вона гарантує, та меж їх застосування в українському контексті.
2. Кейс-аналіз: Розгляньте ситуацію вигаданого переселенця (чоловіка з дитиною, який втратив житло через війну). Складіть психологічний портрет і визначте первинні потреби, зокрема з точки зору правового захисту.
3. Порівняльна таблиця: Створіть таблицю, в якій порівняйте внутрішню та зовнішню міграцію за критеріями: причини, правові аспекти, наслідки, психологічні труднощі.
4. Дискусія в групах: Обговоріть переваги й обмеження міждисциплінарного підходу у вивченні міграційної тематики. Представте висновки усно.

Самостійна робота:

1. Опрацювати розділи з рекомендованої літератури, присвячені класифікації міграцій та міжнародному правовому регулюванню.
2. Підготувати короткий огляд (до 2 сторінок) про сучасні виклики в роботі з ВПО в Україні (шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).
3. Написати есе на тему: «Міграція як психологічний виклик для особистості: ризики та ресурси» (2-3 стор., шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 2. Вимірювання в акультурації та методи вивчення мігрантів та переміщених осіб. Психологічна оцінка, методи дослідження

Дослідження міграційних процесів.

Система методів пізнання та аналізу міграційних процесів.

Соціально-психологічні методи дослідження міграції та переміщення.

Запитання для самоконтролю:

1. Яке місце займає акультурація в адаптації мігрантів?
2. В чому полягає відмінність між адаптацією, інтеграцією та асиміляцією в контексті міграції?
3. Які основні психологічні шкали застосовуються для оцінки акультураційного стресу?
4. Які методи є найбільш релевантними для дослідження психоемоційного стану переселенців?
5. У чому полягає специфіка використання якісних методів при роботі з ВПО?
6. Як здійснюється етичний супровід дослідження вразливих міграційних груп?
7. Які переваги має використання змішаних методів (mixed methods) у вивченні досвіду мігрантів?
8. Наведіть приклади соціально-психологічних індикаторів успішної адаптації.

Завдання до практичного заняття:

1. Аналітична вправа: Ознайомтесь зі шкалою акультураційного стресу та обговоріть можливості її застосування в українському контексті. Запропонуйте адаптаційні зміни до її формулювання.
2. Кейс-аналіз: Отримайте опис двох вигаданих історій мігрантів із різними стратегіями адаптації (наприклад, інтеграція vs маргіналізація). Здійсніть психологічну інтерпретацію їх стану та потреб.
3. Методологічне завдання: Розробіть коротке дослідницьке опитування для оцінки рівня соціально-психологічної адаптації у внутрішньо переміщених осіб.
4. Групова дискусія: Обговоріть проблеми валідності та надійності методик в умовах культурної специфіки та кризового досвіду.

Самостійна робота:

1. Опрацювати літературні джерела з теорії акультурації (Berry, Sam) та сучасних методів дослідження досвіду мігрантів.
2. Написати короткий реферат на тему «Акультураційний стрес і психологічне благополуччя: вимірювання та методи оцінки» (шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).
3. Ознайомитись із рекомендаціями АРА щодо проведення досліджень у вразливих соціальних групах (research with displaced persons).

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 3. Акультурація, адаптація та інтеграція мігрантів та переміщених осіб.

Особливості процесу акультурації, адаптації та інтеграції мігрантів та вимушено переселених осіб

Культурний шок.

Етапи та особливості у мігрантів та переміщених осіб.

Групові чинники адаптації.

Пре-міграція та пре-переміщення: мотивація.

Життєвий цикл міграції та біженства.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке акультурація і як вона відрізняється від адаптації та інтеграції?
2. Які етапи проходить людина у процесі культурного шоку?
3. Назвіть типові стратегії акультурації за моделлю Джона Беррі.
4. В чому полягає психологічна складність інтеграції переселенців?
5. Які чинники групового середовища сприяють або перешкоджають адаптації мігрантів?
6. У чому полягає значення пре-міграційної мотивації для психологічної стійкості особи?
7. Які виклики стоять перед фахівцем-психологом у роботі з клієнтом, що переживає маргіналізацію?
8. Як відрізняється досвід адаптації у внутрішньо переміщених осіб і біженців?

Завдання до практичного заняття:

1. Кейс-аналіз: Ознайомтесь з описом клієнта (вигаданого), що перебуває на другому етапі культурного шоку. Визначте його потреби, ресурси, стратегії подолання і запропонуйте психологічну інтервенцію.
2. Групова вправа: У командах змодельуйте чотири сценарії акультураційних стратегій (інтеграція, асиміляція, сегрегація, маргіналізація). Представте плюси й мінуси кожної.
3. Діагностичне завдання: Ознайомтесь з коротким опитувальником адаптації (наприклад, MPQ – Multicultural Personality Questionnaire). Проаналізуйте типові результати для ВПО.
4. Аналітична задача: Побудуйте умовну діаграму «життєвого циклу міграції», зазначивши на кожному етапі потенційні психологічні ризики та потреби.
5. Дискусія: Обговоріть у групі важливість до-міграційного етапу (pre-migration) у формуванні подальшої адаптації.

Самостійна робота:

1. Підготуйте есе на тему: «Культурний шок і стратегії подолання: особистий і професійний досвід». Проведіть аналіз публікації/дослідження щодо психосоціальної адаптації ВПО в Україні (обсяг: 2–3 сторінки, оформлення згідно з вимогами академічного письма). Ознайомтеся з

програмами інтеграції переселенців у країнах Європейського Союзу. Зробіть короткий порівняльний огляд моделей підтримки.

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 4. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони воєнного конфлікту.

Поняття «синдром жертви».

Сутність поняття «внутрішньо переміщена особа».

Передумови виникнення синдрому жертви в умовах вимушеного переселення на території України.

Соціально-психологічна характеристика життєдільності внутрішньо переміщених осіб із зони воєнного конфлікту.

Навчена безпорадність, що впливає на формування синдрому жертви у внутрішньо переміщених осіб

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке синдром жертви та які його основні характеристики?
2. Які соціальні та психологічні чинники сприяють розвитку синдрому жертви у ВПО?
3. В чому полягає сутність навченої безпорадності?
4. Як навчена безпорадність пов'язана із синдромом жертви?
5. Які внутрішні ресурси можуть бути активовані для подолання позиції жертви?
6. Чим внутрішньо переміщені особи відрізняються від інших категорій мігрантів у контексті психосоціальної підтримки?
7. Як синдром жертви впливає на процес адаптації та інтеграції переселенця?
8. Які завдання стоять перед психологом у роботі з клієнтом, що виявляє синдром жертви?
9. Які стратегії психокорекції ефективні у подоланні навченої безпорадності?
10. Як соціальна ізоляція може поглибити синдром жертви у ВПО?

Завдання до практичного заняття:

1. Аналіз кейсу: Ознайомтесь з описом умовної клієнтки - жінки з дитиною, яка втратила дім через війну. Проаналізуйте її стан з позиції синдрому жертви, виділіть прояви навченої безпорадності, запропонуйте первинні психологічні стратегії підтримки.

2. Дискусійне обговорення: «Чи має суспільство сприяти подоланню синдрому жертви у ВПО, чи ця відповідальність - індивідуальна?». Аргументуйте свою позицію.

3. Групове завдання: Побудуйте психологічну модель розвитку синдрому жертви, включивши фактори ризику, тригери, зовнішні обставини, внутрішні переживання.

4. Порівняльна характеристика: Порівняйте психологічні стани жертви та активного адаптанта. Визначте ключові відмінності у когнітивних установках, емоційних реакціях і поведінці.

5. Індивідуальне завдання: Підготуйте короткий виступ на тему: «Навчена безпорадність: чи є шанс на відновлення дії?»

Самостійна робота:

1. Напишіть есе (2-3 стор.) на тему: «Формування синдрому жертви у ВПО як виклик для сучасної психології» (шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).

2. Ознайомтеся з дослідженням про наслідки безпорадності у переселенців та зробіть конспективний огляд з виявленням основних висновків.

3. Підготуйте добірку з 3–5 актуальних публікацій на тему «навчена безпорадність» та порівняйте підходи до подолання цього феномена у психології травми.

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 5. Упередження, остракізм та соціальне виключення мігрантів та біженців.

Природа упереджень.

Упередження та стереотипи щодо мігрантів та біженців: Концептуально-теоретичний огляд його соціально-психологічних детермінант.

Дегуманізація біженців з України.

Запитання для самоконтролю:

1. Яке визначення має поняття «упередження» в психології?
2. Які основні джерела виникнення упереджень щодо мігрантів і біженців?
3. Що таке соціальний остракізм і як він проявляється щодо переселенців?
4. В чому полягає феномен дегуманізації та як він впливає на психіку біженців?
5. Які механізми функціонування стереотипів в умовах міжгрупової взаємодії?
6. Як відрізняються когнітивні та афективні компоненти упереджень?
7. В чому полягає зв'язок між тривожністю прив'язаності та соціальним виключенням?
8. Які соціально-психологічні наслідки стигматизації біженців?
9. Як психолог може протидіяти проявам соціального виключення у громаді?
10. Які методи емпатійного тренінгу сприяють зменшенню рівня упередженості?

Завдання до практичного заняття:

1. Аналіз соціальної ситуації: Проаналізуйте медіа-матеріали (новини, статті, публікації в соцмережах), що демонструють упереджене ставлення до біженців. Виокремте типові когнітивні викривлення.

2. Групове обговорення: Обговоріть феномен дегуманізації. Які приклади ви можете навести з українського чи європейського контексту?

3. Рольова вправа: Проведіть симуляцію міжособистісної взаємодії між представником громади та біженцем. Визначте чинники, що ускладнюють чи полегшують комунікацію.

4. Психологічний експеримент: Запропонуйте міні-дослідження (анкетування, опитування) щодо виявлення рівня упередженості у студентському середовищі.

5. Проаналізуйте результати. Індивідуальне завдання: Напишіть коротке есе на тему: «Чому ми боїмося “інших” і як це подолати?».

Самостійна робота:

1. Підготуйте аналітичний огляд однієї наукової статті, присвяченої соціальній стигматизації біженців.

2. Напишіть есе (2-3 стор.) на тему: «Упередження як бар'єр до інтеграції: психологічний вимір» (шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).

3. Ознайомтесь із доповідями міжнародних правозахисних організацій про порушення прав біженців в умовах війни (наприклад, звіти UNHCR, Amnesty International) і зробіть критичний аналіз.

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 6. Особистість та індивідуальні відмінності в акультурації. ідентичності мігранта та переміщеної особи

Особистісна та соціальна ідентичність мігранта та переміщеної особи.

Роль ідентичності в міграційній поведінці.

Особистість та індивідуальні відмінності в акультурації.

Психологічні основи акультурації.

Індивідуальні чинники акультурації.

Запитання для самоконтролю:

1. В чому полягає різниця між особистісною та соціальною ідентичністю?

2. Як ідентичність мігранта впливає на процес адаптації?

3. Які типи акультураційних стратегій виділяє Дж. Беррі?

4. Які особистісні риси сприяють ефективній акультурації?

5. Як змінюється ідентичність під впливом досвіду вимушеного переселення?

6. Яку роль відіграє культура походження у формуванні акультураційної поведінки?

7. Як впливають травматичні події на процес самоідентифікації?

8. Що таке «інтегративна» стратегія акультурації і чому вона вважається найефективнішою?

9. Як впливають соціальні чинники (рівень підтримки, прийняття, стигма) на адаптацію особи?

10. Які психологічні труднощі виникають під час конфлікту ідентичностей?

Завдання до практичного заняття:

1. Кейс-аналіз: Опрацюйте кейс про особу, яка пройшла шлях вимушеного переселення. Визначте: а) тип її акультураційної стратегії; б) особливості соціальної та особистісної ідентичності; в) психологічні труднощі адаптації.

2. Групова дискусія: Розділіться на підгрупи. Перша – обґрунтовує важливість збереження культурної ідентичності в еміграції. Друга – акцентує на необхідності адаптації до нової культури. Обговоріть конфлікти, які можуть виникати між цими підходами.

3. Психологічне інтерв'ю: Складіть анкету для дослідження мігрантської ідентичності (етнічна, громадянська, професійна тощо). Обговоріть її валідність.

4. Міні-дослідження: Проведіть опитування серед студентів/переміщених осіб про їхній досвід зміни ідентичності. Спробуйте виокремити повторювані патерни.

5. Індивідуальне завдання: Підготуйте письмовий аналіз на тему: «Я – мігрант: як трансформується моя ідентичність у новому середовищі?».

Самостійна робота:

1. Підготуйте науковий реферат на тему: «Акультурація як процес взаємодії культур: психологічний вимір».

2. Ознайомтесь з моделлю Дж. Беррі та порівняйте її з іншими підходами до вивчення ідентичності у міграційних дослідженнях.

3. Зробіть огляд психологічної літератури про вплив особистісних рис на акультураційний стрес.

4. Проаналізуйте фрагменти автобіографій мігрантів (на основі відкритих джерел), звертаючи увагу на опис трансформації ідентичності.

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 7. Мовна та міжкультурна компетентність під час міграції та переміщення.

Міжкультурна компетенція.

Коли зустрічаються два айсберги.

Адаптація дітей переміщених осіб до навчального закладу.

Побудова стосунків з мігрантами та переміщеними особами.

Примирення та побудова стосунків між мігрантами та громадою.

Діалог у місцевих громадах.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке міжкультурна компетентність та які її компоненти?

2. Як мовна бар'єрність впливає на процес адаптації мігрантів?

3. В чому полягає суть моделі «айсбергу культури»?

4. Які труднощі можуть виникати у дітей-переміщених осіб при інтеграції до шкільного середовища?

5. Як побудувати діалог між місцевими жителями та переміщеними особами?
6. В чому полягає роль психолога у формуванні міжкультурної толерантності?
7. Які стратегії ефективного спілкування з людьми з різних культур ви знаєте?
8. Як запобігти конфліктам, пов'язаним із культурними відмінностями?
9. В чому полягає відмінність між інтеграцією, асиміляцією та сегрегацією?
10. Як оцінити рівень міжкультурної компетентності особистості?

Завдання до практичного заняття:

1. Аналіз кейсу: Ознайомтесь з кейсом про дитину-переміщену особу, яка має труднощі в шкільній адаптації. Визначте чинники, що ускладнюють її інтеграцію, та запропонуйте стратегії психологічної підтримки.
2. Рольова гра: Змодельуйте ситуацію діалогу між представником місцевої громади та новоприбулим переселенцем. Зверніть увагу на невербальні аспекти спілкування та реакцію на культурні відмінності.
3. Групове обговорення: Подискутуйте на тему: «Чи завжди інтеграція є найкращим варіантом для мігранта?». Аргументуйте свою позицію.
4. Індивідуальне завдання: Розробіть фрагмент тренінгової програми з розвитку міжкультурної чутливості у педагогів, які працюють із дітьми-переселенцями.
5. Діагностичне завдання: Ознайомтесь з опитувальником оцінки міжкультурної компетентності (наприклад, індексом культурного інтелекту – CQ) та спробуйте проаналізувати себе або партнера.

Самостійна робота:

1. Підготуйте есе на тему: «Міжкультурна комунікація як ключ до інтеграції переселенців у громаду» (2-3 стор., шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).
2. Проаналізуйте наукові джерела щодо адаптації дітей-мігрантів у шкільному середовищі різних країн.
3. Складіть короткий глосарій ключових понять теми: культурний шок, міжкультурна компетентність, мовна адаптація, інтеркультуралізм тощо.

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

Тема 8. Динаміка в сім'ї мігранта (переміщеної особи) та мігрантській спільноті .

Зміни в структурі сім'ї та реконструкція стосунків між поколіннями та ролі.

Традиційні гендерні роль.

Роль дітей.

Уявлення батьків біженців про поведінку дітей.

Сімейна динаміка серед мігрантів та їхніх нащадків у Європі:

Сучасні дослідження та можливості

Запитання для самоконтролю:

1. Які ключові зміни зазнає сім'я після міграції або переселення?
2. Як трансформуються гендерні ролі у мігрантських родинах?
3. У чому полягає феномен «дитина-посередник» у контексті міграції?
4. Як уявлення батьків-біженців про дисципліну дітей змінюються у новому культурному середовищі?
5. Які типи сімейної адаптації виділяють сучасні дослідники в Європі?
6. Як впливає культурний конфлікт між поколіннями на психологічний клімат родини?
7. У чому полягає роль спільноти у процесі адаптації сім'ї мігранта?
8. Які чинники посилюють сімейну згуртованість у новому середовищі?
9. Як психолог може підтримати батьків у ситуації втрати батьківського авторитету?
10. Які моделі консультування ефективні при роботі з міжпоколінневими конфліктами у мігрантських родинах?

Завдання до практичного заняття:

1. Аналіз кейсу: Розгляньте ситуацію сім'ї переселенців, у якій дитина швидше інтегрувалася в нову культуру, ніж її батьки. Проаналізуйте психологічні ризики та запропонуйте шляхи корекційного втручання.
2. Групове обговорення: Порівняйте зміни в структурі сім'ї до та після міграції. Визначте ключові психологічні труднощі, з якими можуть зіткнутися батьки та діти.
3. Рольова гра: Відтворіть ситуацію консультації психолога з родиною переселенців, яка переживає міжпоколінневий конфлікт.
4. Індивідуальна вправа: Складіть перелік рекомендацій для батьків мігрантів щодо збереження довірливих стосунків із дітьми в умовах культурного переходу.
5. Психодіагностична вправа: Ознайомтеся з методикою оцінки сімейної адаптивності (наприклад, FACES-III) та проаналізуйте її застосування в роботі з мігрантськими родинами.

Самостійна робота:

1. Напишіть есе на тему: «Міжпоколінневий конфлікт у мігрантській родині: соціально-культурні чинники та шляхи вирішення» (2-3 стор., шрифт Times New Roman, 14 кегль, міжрядковий інтервал 1,5).
2. Проаналізуйте статті з сучасних досліджень (особливо європейських) щодо родинної динаміки серед мігрантів.
3. Підготуйте огляд моделей сімейної терапії, адаптованих до потреб переселенців і біженців.
4. Ознайомтеся з досвідом психологічної підтримки сімей у контексті міграції в різних країнах (Німеччина, Канада, Польща тощо).

Опрацювання літератури: основна, додаткова.

ПОТОЧНЕ ТА ПІДСУМКОВЕ ОЦІНЮВАННЯ

H. CURRENT AND FINAL EVALUATION / ПОТОЧНЕ ТА ПІДСУМКОВЕ ОЦІНЮВАННЯ				
Складові поточного контролю результатів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти	Форма підсумкового контролю			
	екзамен		залік	
	за формами навчання денна	заочна	за формами навчання денна	заочна
	Поточний контроль			
Знання, уміння та навички, продемонстровані на аудиторних заняттях	-	-	40	30
Виконання модульних контрольних робіт	-	-	20	20
Виконання і захист завдань самостійної роботи	-	-	30	40
Професійні комунікації за компонентом	-	-	5	5
Наукова робота за компонентом	-	-	5	5
	Підсумковий контроль			
	50	50	-	-
УСЬОГО	100	100	100	100

Шкала балів	Оцінка за 4-бальною шкалою	Шкала ECTS
90 – 100	Відмінно	A
80 – 89	Добре	B
70 – 79	Добре	C
66 – 69	Задовільно	D
60 – 65	Задовільно	E
21 – 59	незадовільно з можливістю повторного складання екзамену (заліку)	FX
0 – 20	незадовільно з можливістю вивчення дисципліни за індивідуальним графіком у формі додаткової індивідуально-консультативної роботи	F

В умовах реалізації сучасних освітніх стандартів ключовою складовою організації ефективного навчального процесу є системне й об'єктивне оцінювання рівня сформованості компетентностей здобувачів вищої освіти. Саме через процедури контролю й оцінювання забезпечується моніторинг освітніх досягнень студентів, коригування змісту й форм організації навчального процесу, а також підтримка академічної мотивації та відповідальності.

Контроль знань реалізується у двох взаємопов'язаних формах: поточній (формульній) та підсумковій. Вони мають спільну мету – сприяти досягненню очікуваних результатів навчання, передбачених освітньою програмою, а також забезпечити всебічне оцінювання когнітивного, операційного та ціннісного компонентів професійної підготовки.

Поточне оцінювання

Поточне (формульне) оцінювання передбачає поетапну перевірку засвоєння навчального матеріалу, виявлення труднощів у розумінні, а також стимулювання розвитку рефлексивних, аналітичних і практико-орієнтованих

умінь. У межах освітнього компонента "Психологія біженства і вимушеного переселення" поточне оцінювання передбачає такі основні види діяльності:

1. *Активність на практичних заняттях* (макс. 40 балів денна форма / 30 балів заочна форма): враховується систематична участь у заняттях, обговорення кейсів, аналіз ситуацій, участь у ділових іграх, дискусіях, ролевих вправах тощо. Студенти демонструють здатність застосовувати теоретичні знання до практичного аналізу проблем біженства, акультурації, інтеграції тощо.

2. *Модульні контрольні роботи* (макс. 20 балів): це тематичні перевірки знань, що проводяться у формі письмових тестів або аналітичних завдань, спрямованих на виявлення рівня теоретичного розуміння ключових понять (синдром жертви, культурний шок, ідентичність мігранта тощо) і вміння їх інтерпретувати.

3. *Самостійна робота* (макс. 30 балів денна / 40 балів заочна): включає підготовку індивідуальних аналітичних матеріалів: есе, порівняльних таблиць, міні-досліджень, оглядів наукових публікацій, а також тематичних презентацій. Результати обговорюються та оцінюються під час практичних занять.

4. *Професійна комунікація* (макс. 5 балів): оцінюється здатність студентів аргументовано висловлювати власну позицію, використовувати фахову термінологію, ефективно взаємодіяти з одногрупниками в межах обговорення проблем соціального виключення, адаптації, конфліктів у спільнотах тощо.

5. *Наукова активність* (макс. 5 балів): участь у тематичних круглих столах, конференціях, підготовка тез доповідей чи рецензій, пов'язаних із проблематикою міграції, біженства, ВПО тощо.

Підсумкове оцінювання

Підсумковий контроль у формі заліку проводиться після завершення вивчення дисципліни і має на меті комплексну оцінку результатів навчання. У дисципліні "Психологія біженства і вимушеного переселення" підсумковий залік передбачає виконання тестових завдань, які охоплюють:

перевірку знання основних категорій та понять (аккультурація, інтеграція, стигматизація, ідентичність тощо);

розуміння теоретичних моделей (Berry, Ward, Tajfel, Triandis тощо);

здатність до застосування понять у змодельованих ситуаціях (сімейна динаміка, упередження, культурна адаптація тощо);

навички критичного аналізу соціальних і психологічних процесів у міграційних спільнотах.

Максимальна кількість балів за тестовий залік – 30.

Загальна підсумкова оцінка за дисципліну визначається як сума балів поточного і підсумкового оцінювання. Залік вважається не складеним, якщо здобувач отримав менш як 30 балів за підсумковий контроль або загальна сума балів за дисципліну становить менше 60.

Здобувачі, які набрали 21–59 балів, мають право на повторне складання заліку. Якщо результат нижчий за 21 бал, студент має пройти повторне вивчення дисципліни згідно з індивідуальним графіком.

Порядок повторного оцінювання регламентується відповідними положеннями освітньої установи.

Таким чином, оцінювання у межах дисципліни спрямоване не лише на діагностику знань, а й на розвиток критичного мислення, соціальної відповідальності та здатності ефективно функціонувати у міжкультурному та кризовому середовищі професійної діяльності психолога.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

1. Що таке вимушене переселення та які його основні причини?
2. У чому полягає міждисциплінарний підхід до вивчення міграційних процесів?
3. Які основні види міграції виділяють у науковій літературі?
4. Які функції виконує міграція у соціальному контексті?
5. Які міжнародні документи регулюють права біженців і ВПО?
6. Що таке акультурація та які її основні стратегії?
7. У чому полягає відмінність між акультурацією, адаптацією та інтеграцією?
8. Що таке культурний шок та як він проявляється у мігрантів?
9. Які етапи акультурації виділяються в сучасних теоріях?
10. Які чинники впливають на успішність адаптації переселенців?
11. Як вимірюється рівень акультурації у психологічних дослідженнях?
12. Які методи використовуються для вивчення досвіду ВПО?
13. Які особливості має психологічна оцінка мігрантів?
14. У чому полягає сутність синдрому жертви?
15. Як навчена безпорадність впливає на ВПО?
16. Які соціально-психологічні наслідки має переселення для особистості?
17. Що таке упередження щодо біженців і які його форми?
18. Як соціальні стереотипи впливають на інтеграцію біженців?
19. У чому проявляється остракізм у контексті вимушеного переселення?
20. Що таке дегуманізація мігрантів і які її наслідки?
21. Які форми соціального виключення найчастіше переживають ВПО?
22. Як формується ідентичність мігранта у новому соціальному середовищі?
23. Які індивідуальні особливості впливають на акультурацію?
24. Як змінюється роль особистості у процесі інтеграції?
25. Яке значення має особистісна ідентичність у процесі міграції?
26. Що таке міжкультурна компетентність та як її формувати?
27. У чому полягає значення діалогу в приймаючих громадах?
28. Які труднощі виникають у дітей-переселенців у школі?
29. Які особливості міжкультурної комунікації в умовах міграції?

30. Як будується довіра між ВПО та приймаючою спільнотою?
31. Які трансформації зазнає сім'я в умовах вимушеної міграції?
32. Які зміни відбуваються у традиційних гендерних ролях у родинах переселенців?
33. Яку роль відіграють діти у мігрантській сім'ї?
34. Як батьки-біженці сприймають поведінку своїх дітей у новому середовищі?
35. У чому полягає вплив поколіннєвого конфлікту на адаптацію переселенців?
36. Як впливає процес переїзду на внутрішньосімейну взаємодію?
37. Які моделі допомоги ВПО є найефективнішими?
38. У чому полягає роль психолога у роботі з переселенцями?
39. Які етичні принципи слід враховувати у роботі з біженцями?
40. Як забезпечити психологічну безпеку клієнтів з досвідом травми?
41. Які психосоціальні інтервенції доцільні у кризових ситуаціях?
42. Які переваги групової терапії для ВПО?
43. У чому полягає важливість підтримки громадських організацій для переселенців?
44. Як міграційні процеси відображаються на колективній ідентичності?
45. Які підходи до ресоціалізації переселенців є ефективними?
46. Як зміцнювати резилієнтність біженців?
47. Які ризики професійного вигорання у фахівців, що працюють з ВПО?
48. У чому полягає взаємозв'язок між політикою та досвідом мігрантів?
49. Як роль медіа впливає на суспільне сприйняття мігрантів?
50. Яке значення має наукова підготовка психологів до роботи з ВПО?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література:

1. Психологія міграції: навч. посібник. М.М.Слюсаревський, О.Є.Блінова. К., 2013. 244 с.
2. Пападопулос Р. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення. К., 2023. 416 с.
3. Губеладзе І. Г. Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті : дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / І. Г. Губеладзе. К., 2012. 235 с.
4. Кердивар В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Х., 2021. 143 с.
5. Ayika, D., Dune, T., Firdaus, R., & Mapedzahama, V. (2018). A Qualitative Exploration of Post-Migration Family Dynamics and Intergenerational Relationships. *Sage Open*, 8(4).
6. Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1954). The nature of prejudice

Додаткова література:

1. Свящук А. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. Навч. посібник. Харків. 2018. 321 с.
2. Слюсаревський М., Чорна Л. Психологічний стан і громадянська ідентичність дітей-переселенців зі сходу України/ Проблеми політичної психології. 2018. Вип. 7 (21). С. 69–86
3. Morina, N., & Nickerson, A. (Eds.). (2018). *Mental health of refugee and conflict-affected populations: theory, research and clinical practice*. Springer.
4. Hugman, R., Pittaway, E., & Bartolomei, L. (2011). When 'do no harm' is not enough: the ethics of research with refugees and other vulnerable groups. *British Journal of Social Work*, 41(7), 1271-1271
5. Kulu, H., González-Ferrer, A. Family Dynamics Among Immigrants and Their Descendants in Europe: Current Research and Opportunities. *Eur J Population* 30, 411–435 (2014).